A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK
SZERKESZTI A FŐTITKÁR

XXIII. KÖTET. — 9. SZÁM

MÁRKI SÁNDOR

R. TAG

EMLÉKEZETE

1853 – 1925.

ÍRTA

LUKINICH IMRE

IG. ÉS R. TAG

Felolvasta a Magyar Tudományos Akadémia 1941. évi április hó 28-án tartott összes ülésén

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST
1941.

MÁRKI SÁNDOR

R. TAG

EMLÉKEZETE

1853 – 1925.

ÍRTA

LUKINICH IMRE

IG. ÉS R. TAG

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

BUDAPEST

1941.

Felelős kiadó: Kibédi Varga Sándor.

Sylvester Rt., Budapest. — Felelős vezető: Schlitt Henrik.

Márki Sándor emlékezete.

Másfél évtized választ el bennünket Márki Sándornak, Akadémiánk rendes tagjának halálától. Egy történeti eseményekben páratlanul gazdag korszak, amely alatt megváltozott körülöttünk az egész világ, módosultak a multról alkotott ítéleteink és lényeges eltolódások történtek az értékelésben. Ezek a nagy idők és változásak mindamellett nem halványították el Márki Sándor emlékét sem tanítványainak emlékezetében, sem pedig a történettudományok művelőinek tudatában. A taníványok lelkét nevének hallatára ma is a szeretet és hála meleg érzelmei öntik el; olyan történeti kérdéseknél pedig, amelyek annakidején Márki Sándort is foglalkoztatták, az ő műveit ma sem mellőzhetjük. Néhai kiváló tagtársunk időálló értéknek bizonyult, kinek jelentősége a magyar történetirodalomban megmaradt.

A kiegyezés korának volt a történetírója. Gyermek- és ifjúkora a kiegyezés létrejöttének mozgalmas korszakára esik. Ekkor szerzett benyomásai mindvégig élénken megmaradtak emlékezetében. Szemtanúja volt a függetlenné vált ország gazdasági megerősödésének, anyagi fellendülésének és külpolitikai súlya állandó emelkedésének, de annak a centrifugális politikának is, amely a magyar függetlenségi eszmének a pragmatica sanctio kötelékeinek meglazításával, sőt ha lehet, elszakításával igyekezett híveket szerezni, mely politika ugyanakkor az 1868-i nemzetiségi törvényre támaszkodva, mind erősebb tevékenységre sarkallta a nemzetiségeket is. Ebben, az egészben véve termékeny és haladó korszakban mutatkoztak ugyan ag-

gasztó jelenségek, Márki Sándor azonban, bár tudomása volt róluk, nem féltette tőlük a magyar nemzet jövőjét. A magyar történelem vígasztaló tanulságai alapján rendületlenül hitt az örök Magyarországban s hitt ebben akkor is, amikor ott kellett hagynia a szamosmenti magyar Athént és kezébe kellett vennie a nehéz vándorbotot.

Márki Sándort, a történetírót, a sokoldalúság jellemzi. A magyar történelem kérdései éppúgy érdekelték, mint az egyetemes történelem kérdései magukban véve is, magyarországi hatásukban vagy kapcsolataikban is. Magyarországot sohasem tekintette corpus separatumként Európa testében, hanem mindig a nyugati kultúrközösség egy, korszakonként nagyjelentőségű, máskor viszont kisebb fontosságú tagjának, mely azonban szervesen beilleszkedett e világrész életébe és vérkeringési rendszerébe. De míg egyfelől tárgyilagos történetszemlélete és helyes ítélőképessége megóvta őt az egyoldalúságoktól és a túlzásoktól, addig másfelől a magyarsággal szemben kötelességmulasztásnak tekintette volna mellőzni azoknak a tényeknek vagy adatoknak a feltárását és méltatását, melyek a magyarságnak Európa történetében való cselekvő és értékkel bíró közreműködését igazolták. Olvasói és hallgatói szinte önkénytelenül elsajátították a nála olvasott, vagy tőle hallott párhuzamok, összehasonlítások és utalások révén azt a helyes mértéket, melyet az események megítélésében s közelebbről: a magyarság töréneti szerepének értékelésében szem előtt kell tartaniok az igazság sérelme nélkül.

Tudományos működésének sokoldalúsága és nagy terjedelme miatt első pillanatra nehéz volna megállapítani róla, hogy mely történelmi kérdések és a történelemnek mely korszakai állottak érdeklődésének középpontjában. Egyenesen meglepő ugyanis az a széles mező, melynek Márki Sándor fáradhatatlan munkása volt. Mégis, ha közelebbi vizsgálat alá vesszük írói működését, megállapíthatónak látszik, hogy abban kezdettől fogva tervszerűség és jól átgondolt munkaprogramm érvényesült. Az alap, amelyre tudományos működése támaszkodni kívánt: *a Nagy Magyar Alföld és annak népe volt.*

A Maros-Körös vidékének, szülőföldjének földje (szül. 1853-ban) és népe, melyekhez a kétegyházi és főleg a sarkadi szülői háznak és gyermekkorának soha el nem mosódó emlékei fűzték, állandó és különféle formákban visszatérő tárgya volt földrajzi és történetírói munkásságának. Tulajdonképen ezek adták neki az első indítékokat az írásra is. Bihar megye és Arad megye földrajza, története, néprajza úgyszólván gyermekkorától fogva foglalkoztatták. Alig múlt 14 éves, amikor a Nagyváradi Lapokban (1868) megírta Bihar megye rövid történetét, és a biharmegyei családi levéltárakban talált érdekesebb történeti adatok közzétételével szélesebb körök érdeklődését igyekezett felkelteni a megye s a megyében szerepet vivő családok multja iránt. 1868-tól fogva nincs esztendő, melyben cikkek, tanulmányok vagy összefoglaló művek ne jelentek volna meg tőle az Alföldnek történeti emlékekben aránylag elég gazdag ezen részéről. E tekintetben elég *A Fekete Körös és vidéke* (1877), *Sarkad története* (1877), *Bihari román írók* (1880), *Aradtól Petrozsényig* (1881), *Csála és vára* (1882), *Dézna és vidéke* (1887), *Haan Lajos emlékezete* (1893) címmel önállóan megjelent tanulmányaira hivatkozni. Ezek a tanulmányok, nemkülönben a folyóiratokban és napilapokban megjelent tömérdek sok cikke mind azt igazolják, hogy állandóan megvolt benne az érdeklődés szűkebb hazájának multja iránt, s ez az érdeklődés akkor sem lankadt el benne, amikor aradi középiskolai tanárságát (1877—1886) a budapestivel cserélte fel. *Arad vármegye és Arad város történetét* már jórészt fővárosi tanár korában írta meg két nagy kötetben (I. k. Arad, 1892. 8⁰ 564 l., II. k. Arad, 1895. 8⁰ 911 l.). Ebben a nagy összefoglalásban nemcsak addigi részletkutatásainak eredményeit értékesítette, hanem a magyarországi és külföldi levéltárak tömérdek ismeretlen adatának felhasználásával oly forrásművet adott, melyet az Alföld multja, művelődési viszonyai, települési, gazdasági és családtörténelme iránt érdeklődők mindig haszonnal forgathatnak. Ez a monográfia nemcsak a szomszédos Csanád, Csongrád és Békés megyéket ösztönözte az aradi példa követésére, hanem a rendszer, az anyagbeosztás és

az általános irányelvek tekintetében sokáig utánzott mintája maradt a megyei monográfiáknak is. Méltán tekinthetjük Márki Sándort az *alföldkutatás* egyik megalapítójának és kétségkívül első tudományos művelőjének.

A helyi történelemmel való tudatos és következetes foglalkozás irányította figyelmét az Alföld multjának azokra a kérdéseire, melyek sok tekintetben ma is időszerűek. Atyja a gróf Almássy-család bihar-békésvármegyei uradalmának lévén egyik köztiszteletben álló tiszttartója, Márki Sándornak már gyermekkorától fogva bőséges alkalma volt közvetlen közelről megfigyelni az alföldi mezőgazdasági munkásságot, annak lelki alkatát azokkal a rugókkal együtt, melyek mindennapi életében tudatosan vagy ösztönszerűen vezették. Annyit elég korán megállapíthatott, hogy különösen a békésmegyebeli parasztságban megvan a hajlam az agrárszocializmusra, ezen viszont nem csodálkozhatott, ha Békés megye térképére reávetítette a megye birtokmegoszlási adatait. Másfelől Arad, Zaránd, Békés és részben Bihar megyék történetének kutatása arra figyelmeztette, hogy a birtok-megoszlásban tagadhatatlanul fennálló aránytalanságok nem új keletűek ezeken a területeken. Megvoltak azok a középkorban is; megvoltak, sőt fokozódtak akkor, amikor 1720-ban Harruckern János György megkapta a gyulai uradalmat, melyhez akkoriban két-három falu kivételével az egész Békés megye tartozott, vagy amikor 1726-ban a modenai herceg megszerezte a hatszázezer holdnyi aradi és kisjenői kincstári területeket, Károlyi Sándor pedig nem sokkal utóbb a csongrádi és hódmezővásárhelyi uradalmakkal együtt Csongrád megye területének nagyobbik felét. Ezek a példaképen idézett birtokadományok, melyek különben a török iga alól felszabadult területeken különböző formákban sokszorosan ismétlődtek, természetesen megváltoztatták az itteni lakosságnak jogi helyzetét. A kormányzati rendszer Aradban, Békésben és Zarándban főként idegeneket juttatott óriási uradalmak birtokába, akik nem tartoztak tekintettel lenni sem a szerzett jogokra, sem pedig a nemesi szabadságokra.

Ez a visszásság, mely az elégedetlenséget és a nyugtalanságot szinte állandósította a Maros-Körös vidékén, utóbb enyhült ugyan, de az abszolutizmus korában gyakorlatilag végrehajtott nagy földreform, nem sokkal később pedig a nálunk is ismeretessé vált szocialista ideológia a mult század hatvanas és hetvenes éveiben ezeken a területeken komoly formában felszínre vetette az agrárszocializmust. Mindezt Márki Sándor jól látta és mert ennek a mozgalomnak jelentőségét felismerte, érdemesnek, sőt szükségesnek tartotta a vele való közelebbi foglalkozást is. A mozgalom okainak vizsgálata visszavezette a multba. Arra az eredményre jutott, hogy a tömegmozgalmakat nem szabad csupán esetleges és időnkénti megnyilvánulásainak állapotában tenni vizsgálat tárgyává. Kutatni kell a közelebbi okok mellett a távolabbiakat, az úgynevezett történetieket is, hogy minden eredő lehetőleg sokoldalú ismerete alapján vonhassuk le a következtetéseket. A parasztmozgalmak gyökereit kutató munka vezette őt vissza Dózsa Györgyre és korára. Kutatásainak eredményei újak és meglepőek voltak s mikor könyve (*Dózsa György és forradalma*, Arad, 1883.) megjelent, megállapításai és következtetései élénk ellentmondást váltottak ki azok részéről, akik Dózsában lázadó parasztvezérnél egyebet nem voltak hajlandók látni. Márki — főleg könyve újabb és átdolgozott kiadásában (Budapest, 1893.), az 1514-i parasztforradalmat az európai parasztforradalmak folyamatába állította be; valószínűnek tartotta és vitatta, hogy e forradalomnak a durva bosszúállásnál egyéb céljai is voltak, ezért szerinte Dózsa nem tekinthető egy feldühödt parasztttömeg vad indulatoktól fűtött fejének, hanem olyan vezérnek, akiben élt a hivatástudat egy bizonyos neme és aki intézményesen akarta rendezni és biztosítani a parasztság közjogi és társadalmi helyzetét.

A Dózsáról szóló könyvet a magyar parasztmozgalmak történetének tervszerű kutatására irányuló munka első megnyilatkozásaúl kell tekintenünk. Bármilyen sokoldalú volt is Márki elfoglaltsága, ezt a kérdést sohasem tévesztette szem elől. Elég csak az *1697-i tokaj-hegyaljai paraszt-*

*zendülés*ről, *Szegedinác Péró 1735-i felkeléséről*, *a Hóra—Kloska-féle 1784-i lázadás*ról szóló forrástanulmányaira gondolnunk, hogy felismerjük Márki történetírói munkásságában a tervszerűséget. Csak sajnálnunk lehet, hogy nem írta meg a magyar jobbágyság összefoglaló történetét, amire kortársai között a leghivatottabb lett volna, mert megvolt benne az érzék a jobbágykérdés iránt és megvolt benne a készség a magyar birtokos nemesi osztály lélektanának igazságos megítélésére is.

A ma elterjedt *népiség-kutatásra gondolva*, Márki Sándorban bizonyára azon kevesek egyikét kell látnunk, akik a magyar parasztság multjával már akkor foglalkoztak rendszeresen, amikor az még nem volt divat. Ő nem volt történetpolitikus és aggodalmasan kerülte a politikának a történetírásba való keverését, de viszont nem húnyt szemet az önként kínálkozó gyakorlati tanulságok meglátása előtt sem, mert hitt abban, hogy a történelemből tanulni is lehet. Nem akart ugyan minden áron tanítani, — a jóhiszemű egyéni meggyőződést mindenkinél tiszteletben tartotta — mégis úgy érezte, hogy kötelessége reámutatni a történeti eseményekből levonható tanulságokra akkor, ha a tanulságok gyakorlati alkalmazása közérdek. A Péró lázadásáról szóló akadémiai levelezőtagsági székfoglalójában (1893) nyomatékosan felhívta a politikusok figyelmét arra, hogy „a mult századbeli latifundiális rendszernek néhány nagy hibája átöröklődött erre a mi, vége felé járó századunkra is s hogy még mindig vannak Péró lázadásának részletei, amikből a tanulságot nem annyira a történetírónak, mint inkább a politikusnak kell levonnia". A politikusok azonban túlnyomó többségükben nem szokták figyelemmel kísérni a történetkutatók munkájának eredményeit; ez az oka annak, hogy oly ritkán kerül a sor a történetírók által levont tanulságok gyakorlati alkalmazására.

A parasztság sorsának és a parasztforrdalmak történeti anyagának kutatása, nemkülönben az a törekvés, hogy e mozgalmak létrejöttének gyökereit is megismerje, annak a kérdésnek közelebbi vizsgálatára sarkallta, hogy a politikai jogok birtokában lévő magyar nemesi társadalom

mint politikai tényező, hogyan érvényesült abban a korszakban, amelyben az uralkodó család közössége következtében szoros kapcsolat támadt a magyar királyság és az osztrák örökös tartományok között. Márki Sándort élénken érdekelték azok a küzdelmek, melyeket a politikai magyarság különböző formákban folytatott a Lajtán inneni és túli területek központosítására törekvő idegen kormányrendszerrel szemben századokon keresztül. Lehetséges, hogy ebben hatással volt reá a liberalizmus ideológiája is, mely a XIX. század második felében szinte korlátlanul uralkodott a lelkek felett s melynek hatása alól Márki Sándor sem vonhatta ki magát. Lehetséges azonban az is, hogy képzeletét az uralkodó eszmeáramlattól függetlenül is izgatta az a kérdés, hogyan volt lehetséges, hogy a magában álló, eredetileg is kisszámú magyarság Kelet és Nyugat ütközőpontjain mindig megállotta helyét és látszólagos sikertelen küzdelmei ellenére is tényező tudott maradni a Duna-medencében. A magyar szabadságharcok történetében sok tanulságot sejtett és mivel nem izgató és érdekfeszítő eseménysorozatot, hanem a magyar politikai nemzet élet-halálharcát látta bennük, csak hosszas előkészületek és nagy anyaggyűjtő munka után határozta el magát történetük megírására. Mikor 1898-ban megjelent tőle *Az 1848—49. évi szabadságharc története* a Szilágyi Sándortól szerkesztett úgynevezett millenniumi történelemben, e mozgalmas korszak egyik legkiválóbb ismerője akként jellemezte művét, hogy az „az első olynemű munka, mely szabadságharcunkról írt valódi történelmi munkának tekinthető és elfogadható..., mely a tárgyat teljesen felölelő ismeretek alapján, lelkiismeretes részrehajlatlansággal s komoly objektivitással íratott meg. A jövő történetírói is csak a Márki Sándor által megkezdett úton haladhatnak" (*Századok*, 1899., 735. és 739. ll.). A könyv megjelenése óta eltelt négy évtized valóban igazolta az akkori szakbíráló ténymegállapításait. Aki az 1848—49-i magyar szabadságharc történetével komolyan foglalkozni kíván, annak íróasztaláról Márki könyve ma sem hiányozhat.

A szabadságharcról szóló ezen összefoglalásnak leg-

közvetlenebb jelentősége abban áll, hogy a szabadságharcról írt, vagy körülötte felburjánzott nagy irodalom használatában rendet teremtett. Különválasztotta az értéket jelentő és felhasználható forrásanyagot a kevésbbé értékes vagy csak nagy óvatossággal kezelhető irodalomtól, s bár semmiféle lényeges adat nem kerülte el figyelmét, műve megírásában csak gondosan megrostált anyagra támaszkodott. A források kritikai egyeztetése, az azokra való pontos utalás, a tévedések és igazságtalan ítéletek tárgyilagos hangú helyreigazítása mind tényezők voltak abban, hogy az olvasóban bizalmat és megnyugvást keltsen a szerző és módszere iránt, mert mindenkinek alkalma nyilt megállapítani, hogy mi a könyvben a forrásokra támaszkodó ténymegállapítás és mi a szerző egyéni álláspontja. Ez a módszer, mely az úgynevezett lábjegyzetek százainak alkalmazása miatt kétségkívül fáradságos munkatöbbletet jelent minden írónak, a tudományos jellegre igénytartó művek alapfeltétele. Márki Sándor ebben is mintát adott.

Kétségkívül ennek a műnek hatása alatt fogamzott meg Thaly Kálmán lelkében az a gondolat, hogy *II. Rákóczi Ferenc* életrajzát annak a hatalmas forrásanyagnak értékesítésével, melyet négy évtized óta legnagyobbrészt ő maga tett vagy tétetett közzé, Márki Sándorral kellene megíratni. Mikor az 1904. április 18-i királyi leirat alapján napirendre került II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvai hazahozatalának kérdése, a Magyar Történelmi Társulat 1905. februárius 3-i igazgató választmányi ülése Thaly javaslatára valóban Márki Sándort kérte fel Rákóczi Ferenc életrajzának megírására. Ennek a megbízásnak eredményeképen jelent meg 1907—1910-ben a három kötetből álló életrajz a Magyar Történelmi Élatrajzok sorozatában.

Aki ismeri a Rákócziról szóló forrásanyag nagy terjedelmét és azt a tényt, hogy ennek a forrásanyagnak használatát a tájékoztató jegyzetek és indexek hiánya menynyire megnehezíti, az tudja, mit jelenthetett ennek a rendszertelen adathalmaznak történeti forrásanyaggá való rendezése s utóbb feldolgozása, még pedig a Rákócziról szóló

meglepően nagy magyar és külfödi irodalom pontos figyelembevételével. Rákóczi életrajza nem csupán a legnépszerűbb magyar fejedelemnek részletes élettörténete, hanem kor- és állapotrajz is. Egy darab magyar történelem, telve érdekes és tanulságos részletekkel, melyek azonban egészben véve Rákóczi történeti jelentőségének és szerepének tárgyilagos megítélését teszik lehetővé. Márki a Rákóczi-szabadságharcban olyan tömegmozgalmat látott, melyben a magyarországi társadalom minden rétege érdekelve volt. Szükségét látta tehát annak, hogy bevilágítson az akkori magyar társadalom életébe, vizsgálat tárgyává tegye a társadalmi osztályok mindegyikének helyzetét, szellemét és a szabadságharccal szemben elfoglalt álláspontját, sőt az egyes nemzetiségeknek a mozgalomhoz való viszonyát is. A magyar tömegmozgalmak történetének kutatója lévén, könnyen eligazodott a nemzeti küzdelem bonyolult szerveztében és azokat az indítékokat, melyek lassan kiérlelték, utóbb pedig hirtelen kirobbantották az ellenállást, világosan és meggyőzően tárta az olvasó elé. Megértjük, hogy Rákóczinak miért kellett a cselekvés terére lépnie és hogy fellépésének miért támadt olyan nagy visszhangja a magyar társadalom minden rétegében. Az eseményeket természetesen Rákóczi személye körül csoportosítja, mert hiszen ő a könyv hőse, vele szemben azonban sohasem esik túlzásokba. S mégis, amikor letesszük könyvét, Mikes Kelemennel együtt mi is önként elismételjük a rodostói száműzöttről, hogy nagy ember volt, „akit az ellenségei is nagynak tartottak“. Megértjük azt is, miért élt Rákóczi emléke annyi ideig oly elevenen a magyar nép tudatában. Ez az életrajz mindenkor fő forrása marad a Rákóczi-korszaknak; nélküle sem megindulni, sem eligazodni nem lehet ezeknek az időknek a történetében. A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagsága is elismerés kívánt lenni azokért a jeles írói tulajdonságokért, melyek főleg ebben a nagyarányú életrajzban érvényesültek, de amelyek a *Mária királynőről* szóló (1885) első nagyobb életrajzát és a *Horváth Mihály* tudományos és politikai működését tárgyaló nagy művét is (1916) jellemzik.

Bár az 1848—49-i magyar szabadságharcról és a II. Rákóczi Ferencről szóló köteteket már mint kolozsvári egyetemi tanár írta, ahol 1892. óta az egyetemes történelemnek volt a tanára, egyetemi tanársága mégis bizonyos irányváltozást jelentett tudományos működésében. Kötelességének érezte ugyanis az egyetemes történelem művelését is, nemcsak hallgatóira való tekintettel, hanem főleg azért, mert nálunk az egyetemes történelemnek önálló művelése meglehetősen elhanyagolt terület volt. Akkor, amidőn a magyar történelemnek számos problémája várt megoldásra és számos korszaka közelebbi megvilágításra, senki sem érezte szükségét annak, hogy forrásszerűen foglalkozzék egyetemes történelmi kérdésekkel. A Magyar Tudományos Akadémia különben is gondoskodott arról, hogy a magyar olvasóközönséggel megismertesse a legfontosabb és legolvasottabb külföldi történetírókat s ezek a fordítások többé-kevésbbé ki is elégítették az olvasók átlagának szükségleteit. Éppen ezért az egyetemes történelem egyes korszakainak vagy kérdéseinek forrásszerű feldolgozása — s e tekintetben példakép elég Gergely Sámuel, Mangold Lajos, Mika Sándor, Lánczy Gyula és Áldásy Antal műveire hivatkoznunk — a legújabb időkig elszigetelt jelenség maradt.

Márkit főleg a koraközépkor érdekelte. Így különösen a népvándorlás korának azok a szakaszai, melyek kapcsolatban állottak Magyarország területének történetével. A longobardokról, Szent Paulinusról, Paulus Diaconusról szóló tanulmányai egyúttal hazánk területének történetét is megvilágítják. Nagy világtörténelmi összefoglalásában is, mely két kötetben jelent meg a Műveltség Könyvtárában, az a cél vezette, hogy rámutasson a magyarság világtörténelmi szerepére, természetesen ott, ahol arra jogcím kínálkozott. „Alig van, nincs is talán Európa történetének egyetlen jelentősebb mozzanata sem, — írja egy helyt — mely nem érintette volna hazánkat; geográfiai helyzete s önálló küldiplomáciája hol cselekvő, hol szenvedő, de valamelyes szerepet mindig biztosított számára. Az egyetemes történelemnek némely korszakát helyesen csak kü-

lön történelmünk ismerője foghatja fel". Egyetemes történelmi műveiben s egyetemi előadásaiban valóban mindig figyelemmel volt a magyar vonatkozásokra. Sohasem mulasztotta el felhívni olvasóinak vagy hallgatóinak figyelmét az olyan részletekre, melyek Magyarországnak vagy a magyarságnak közvetlen vagy közvetett szerepére derítettek világosságot, mert meg volt arról győződve, hogy ilymódon az ismeretközlésen kívül hozzájárul a magyar értelmiség nemzeti öntudatának erősítéséhez. Nagyszámú leíró földrajzi tárgyú cikkében és tanulmányában is megtaláljuk azt a törekvést, hogy tudatossá tegye a magyar föld iránt való szeretetet és ragaszkodást.

Tévedés volna azonban azt hinni, hogy Márki Sándor a szónokló tanárok közé tartozott. Mi sem állott tőle távolabb, mint a hatásvadászat és a hazaszeretet folytonos emlegetése. Sőt éppen ellenkezőleg, gyakran szokta emlékezetünkbe idézni Rákóczi szavait, hogy t. i. „a hazaszeretet, mely mindenkiben megvan, gyanússá teszi azt a dícséretet, mellyel valaki hazáját és nemzetét magasztalja". Úgy látszik, Rákóczi korában éppúgy megvolt a hazaszeretet professzionizmusa, mint korábban vagy később; s miként a nagy fejedelem — későbbi életrajzírója is mélyen megvetette a hazaszeretetnek ezt a legtöbb esetben jól kamatozó fajtáját.

Tanítványai — legnagyobbrészt tanári pályára készülő bölcsészetkari hallgatók — benne látták a hivatott tanárnak, az optimus magisternek mintaképét, aki nemcsak az egyetemen foglalkozott velük és törődött az ő egyéniségét jellemző meleg közvetlenséggel sorsukkal, hanem figyelemmel és érdeklődéssel kísérte életpályájuk későbbi alakulását is. Mindenkin segített, aki hozzá fordult, de különös örömmel támogatta azokat, akikben készséget látott a komoly tudományos munkára. Azt jól tudta, hogy az egyetemes történelemnek szakszerű művelése vidéken sok nehézséggel jár, mert alig állanak vagy állottak rendelkezésre kellően felszerelt könyvtárak, de a fővárosi és a külföldi könyvtárakból való kölcsönvétel útján, számtalan esetben saját nagy könyvtára anyagának segítségével át-

hidalta a nehézségeket. Egyik tanítványának, Gombos F. Albinnak, utóbb Akadémiánk rendes tagjának, nagy vállalkozása: a *Középkori Krónikások*, egyenesen Márki Sándor buzdításának és erkölcsi támogatásának köszönhette létrejöttét. S ki tagadná ma, hogy a Középkori Krónikások sorozatának is része van abban, hogy a középkori történelem iránt való érdeklődés mélyebb gyökeret vert a magyar értelmiségben. Azt is megállapíthatjuk, hogy a szemináriumában készült dolgozatok közt számos olyan tanulmány található, mely ma is tudományos értékű. Az ő tanári működése a mellett szóló bizonyíték, hogy a vidéken is lehetséges a tudományos működés, csak talán több fáradsággal és utánjárással jár.

A sors sajátságos fordulata következtében 1919. májusában (12-én) el kellett szakadnia attól az egyetemtől, melynek történetírója és mindvégig egyik legtiszteltebb tanára volt. Az ő örökébe — hogy az Írás szavait idézzük — pogányok ültek, akik bezárták előtte az Alma Mater kapuit. A tanári kar legnagyobb része lassanként elhagyta a várost, hogy más helyen folytassa működését, Márki Sándor azonban azok közé a kevesek közé tartozott, akik egyelőre helyükön maradtak, hogy megkíséreljék az elárvult magyarság érdekeit a megváltozott körülményekhez alkalmazkodva szolgálni. Tanára, illetőleg vezetője lett az ugyanekkor megalakult kolozsvári református tanárképző intézetnek, mely a valóságban felekezetközi volt, melyben a jogi diszciplínák is képviselve voltak; ennek az volt a rendeltetése, hogy az erdélyi magyar ifjúságnak módot nyujtson tanulmányai befejezésére. A felső oktatás ügyének valamelyes biztosítása akkoriban csak egy ilyen felekezeti jellegű főiskola keretében látszott lehetségesnek s Márki Sándor, bár erős katolikus meggyőződésű egyén volt, minden vonakodás nélkül vállalta néhány tanártársával együtt a közreműködést és a tanítással járó kockázatot az egyre súlyosabbá vált helyzetben. Mindaddig, míg ennek a főiskolának működését tűrték a hatalom új birtokosai, vagyis 1921. nyaráig, Márki Sándor helyén maradt. Nemcsak tanított, hanem dolgozott is, hogy megmu-

tassa, hogy még ilyen mostoha viszonyok közt is lehetséges tudományos munkát kifejteni, ha azt magasabb érdekek úgy kívánják. Megtanulta a román nyelvet és megírta az erdélyi román impérium első két és fél esztendejének belső történetét is, jobbára román források alapján. Ez a munka, melynek a jellemző *Metamorphosis Transylvaniae* címet adta, nem mendemondákat, hanem pontos és értékes történeti adatokat tartalmaz, ezért kiadásával szükséges volna foglalkozni.

*

Egy szakadatlan munkában eltöltött hosszú élet gazdag eredményeinek részletező felsorolása nem lehet mai kegyeletes megemlékezésünk feladata. Amit Márki Sándorról másfél évtized távlatából a tanítvány hálás szeretetével talán kevésbbé színes és változatos szavakban, de annál őszintébb érzelmekkel elmondandónak tartottam, az egy kiváló történetíró és egy nagy professzor emléke előtt való őszinte tiszteletadás kíván lenni. A „professzor" emléke idővel el fog tűnni a köztudatból, mert ez a tanári pálya sorsa; az idők moha elsősorban a tanári munka nyomait szokta belepni s ez szinte hozzátartozik mulandóságunkhoz is. A „történetíró" Márki Sándor emlékét azonban még a távolabbi jövő számára is megőrzi történetírói munkássága.

A Márki Sándor életére és munkásságára vonatkozó irodalom: Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* VIII. k. (Budapest, 1902.) 613—630. Ugyanott felsorolva a róla szóló irodalom is. Biró Vencel: *Márki Sándor.* (Márki-emlékkönyv. Írták tanítványai. Szerkesztette György Lajos. Kolozsvár-Cluj. 1927. 3—32. ll.) Ugyanebben az Emlékkönyvben megtaláljuk (139—150. ll.) Ferenczy Miklós összeállításában Márki Sándor irodalmi munkásságának felsorolását is Szinnyei VIII. kötetének megjelenése óta.

Lukinich Imre.

SYLVESTER